

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ: СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ

Корнієнко М. В.

У статті досліджується аксіологічний вимір прав людини як фундаментальної правової цінності, що визначає основи правового регулювання в демократичному суспільстві. Акцентовано увагу на інтегративній природі прав людини, яка поєднує моральний, правовий та політичний аспекти. Розглядається баланс між універсальністю прав людини та врахуванням культурної специфіки їх реалізації. Наголошено, що універсальність і культурна специфіка не є взаємовиключними категоріями. Їх можна поєднати через розвиток концепції загальнолюдських цінностей, які об'єднують спільні для всіх суспільств ідеї гідності, свободи та справедливості, водночас дозволяючи певну гнучкість у способах їх реалізації.

Здійснено аналіз їхньої ролі в системі загальноправових цінностей, а також змістового розвитку концепції прав людини під впливом сучасних викликів, таких як цифровізація, кліматичні зміни та воєнні конфлікти. Особливу увагу приділено механізмам захисту прав людини та їх значенню для становлення демократичного суспільства. Права людини, як цінність, отримують своє вираження через ефективні механізми захисту, які включають національні та міжнародні механізми. Відзначено досвід України в забезпеченні прав людини в умовах воєнного стану.

Наголошено, що права людини є фундаментальною правовою цінністю, яка визначає межі впливу держави на особу та закладає основи демократичного устрою. Їх універсальність і значення в системі загальноправових цінностей сприяють формуванню глобального правопорядку, побудованого на засадах гідності, свободи, рівності та справедливості.

Резюмовано, що розвиток концепції прав людини в умовах сучасних викликів вимагає перегляду механізмів їх забезпечення й захисту. Ці виклики обумовлюють необхідність постійного вдосконалення національних і міжнародних інституцій для забезпечення ефективної реалізації прав. Український досвід у цьому контексті демонструє можливість дотримання прав людини навіть за умов надзвичайних ситуацій, що підкреслює їх значення як інтегративної цінності, здатної об'єднувати моральні, правові та політичні аспекти суспільного життя.

Ключові слова: верховенство права, воєнний стан, забезпечення прав людини, механізм захисту прав людини, міжнародні стандарти, органи державної влади, права людини, правова цінність.

Korniienko M. V. Human rights as a legal value: modern concept

The article explores the axiological dimension of human rights as a fundamental legal value that determines the foundations of legal regulation in a democratic society. The focus is on the integrative nature of human rights combining moral, legal and political aspects. The balance between the universality of human rights and taking into account the cultural specificity of their implementation is considered. It is emphasized that universality and cultural specificity are not mutually exclusive categories. They can be combined through the development of the universal human values concept, which unite the ideas of dignity, freedom and justice common to all societies, while allowing for some flexibility in the methods of their implementation.

Their role in the system of universal legal values, as well as the substantive development of the human rights concept under the influence of modern challenges, such as digitalization, climate change and military conflicts, is analyzed. Special attention is paid to the mechanisms for protecting human rights and their significance for the formation of a democratic society. Human rights, as a value, are expressed through effective protection mechanisms including national and international mechanisms. The experience of Ukraine in ensuring human rights under martial law is noted.

It is emphasized that human rights are a fundamental legal value that determines the limits of the influence of the state on the individual and lays the foundations of a democratic system. Their universality and significance in the system of general legal values contribute to the formation of a global legal order built on the principles of dignity, freedom, equality and justice.

It is summarized that the development of the human rights concept under the conditions of modern challenges requires a review of the mechanisms for their provision and protection. These challenges necessitate the constant improvement of national and international institutions to ensure the effective implementation of rights. Ukrainian experience in this context demonstrates the possibility of observing human rights even under emergency situations, which emphasizes their importance as an integrative value capable of uniting moral, legal and political aspects of public life.

Key words: rule of law, martial law, ensuring human rights, human rights protection mechanism, international standards, state authorities, human rights, legal value.

Постановка проблеми та її актуальність. Права людини є фундаментальною категорією сучасної правової науки, що виступає основою для побудови правових систем демократичних держав. Їх визнання та захист є критерієм оцінки верховенства права та рівня гуманності суспільства. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації, збройних конфліктів, економічних криз та зміни клімату права людини як цінність набувають нового змісту та значення, що потребує переосмислення їх загальноправового аспекту.

Особливої актуальності ця тема набуває в контексті забезпечення прав людини в умовах викликів, пов'язаних із трансформацією державного суверенітету, впливом наднаціональних інститутів та появою нових сфер правового регулювання, зокрема у кіберпросторі. Водночас виникає потреба у вирішенні питань співвідношення універсальності прав людини та культурної специфіки їх реалізації, що актуалізує дослідження ціннісної природи цих прав.

Україна, яка проходить етапи демократизації, реформування правової системи та інтеграції до європейської спільноти, стикається із необхідністю забезпечення не лише формального визнання прав людини, але й реального механізму їх захисту. У цьому контексті розгляд прав людини як цінності сприяє глибшому розумінню їх значення у структурі правової системи, підвищенню ефективності законодавства та правозастосування.

Наукова гносеологія цієї теми дозволяє не лише теоретично обґрунтувати права людини як цінність, але й окреслити підходи до їх ефективного захисту в умовах сучасних суспільних викликів. Вона сприяє розвитку правової культури, формуванню відповідального ставлення до прав людини з боку суспільства та держави, а також визначенню перспектив вдосконалення правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо, що тематика прав людини загалом завжди перебуває в центрі уваги вітчизняних правників. Як слушно вказує А. Кучук «наріжною темою царини права є людські права.» [1, с. 38].

Серед вчених, які зробили значний внесок у її розроблення згадаємо таких як: Є. Білозьоров, Д. Гудима, В. Давиденко, І. Іванків, М. Козюбра, С. Кузніченко, А. Кучук, М. Мельник, О. Мінченко, Л. Наливайко, В. Орленко, П. Рабінович, В. Серьогін, В. Сокуренько, Д. Швець, Ф. Шульженко та ін.

У сучасних дослідженнях основний акцент зроблено на інтерпретації прав людини як базової цінності, що визначає спрямованість правового

розвитку демократичних держав. Серед фундаментальних робіт, які сформували теоретичний базис цієї теми, слід виділити дослідження, що розкривають історичну еволюцію концепту прав людини. Зокрема, праці Джона Роулза наголошують на ролі принципу справедливості як основи правової системи, яка визнає людську гідність вищою цінністю [2-3]. Подібні ідеї розвиваються у працях Джозефа Раза, де права людини розглядаються як обмеження державної влади, засновані на моральних зобов'язаннях [4].

Значну увагу також приділено питанням взаємодії прав людини з сучасними технологіями. Наприклад, у роботах Сюзан Шнайдер аналізується вплив штучного інтелекту та цифрових технологій на забезпечення права на приватність і захист персональних даних. Водночас наголошується на ризиках, пов'язаних із комерціалізацією персональної інформації, що загрожує фундаментальним правам особи [5].

У контексті збройних конфліктів С. Кузніченко акцентує увагу на проблемі дотримання прав людини в умовах екстраординарних ситуацій, зосереджуючись на аналізі обмежень прав під час воєнного стану [6, с. 32-36].

Особливий інтерес викликають дослідження, присвячені концепції колективних прав і їхньому співвідношенню з індивідуальними правами. Зокрема, у працях І. Іванків досліджуються права третього покоління, такі як право на мир, чисте довкілля та сталий розвиток, а також способи їх захисту [7-9].

Роботи українських правників також зосереджуються на ролі Конституції України як гаранта прав людини та національної ідентичності. У дослідженнях, присвячених міжнародним стандартам прав людини, аналізується практика адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу.

Таким чином, сучасна наукова дискусія про права людини як правову цінність характеризується міждисциплінарним підходом, інтеграцією класичних правових концепцій із сучасними викликами та розвитком інституційних механізмів забезпечення прав людини на національному та міжнародному рівнях.

Метою цієї статті є висвітлення прав людини як правової цінності та акцентування уваги на необхідності подальшого вивчення цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу права людини не розглядалися як правова цінність, а їх наявність пов'язувалась суто з волею органів публічної влади. Як слушно відзначає

А. Кучук, «важливими цінностями західної правової традиції є людські права та верховенство права, а також конституційна демократія. Ці цінності не визнавались як такі у межах радянської системи права» [10, с. 13]. Однак, «теорія людських прав, що була сформована на початку другої половини ХХ століття зазнала кардинальних кількісних та якісних змін» [11, с. 23].

Ураховуючи зазначене, вкажемо, що, на нашу думку, висвітлення проблематики прав людини через аксіологічний вимір має ґрунтуватись на наступних положеннях.

1. Права людини як фундаментальна правова цінність. Права людини є універсальною цінністю, яка виступає основою правового регулювання у демократичному суспільстві. Вони відображають уявлення про гідність, свободу та рівність, визначаючи межі допустимого впливу держави на особу. Як цінність, права людини мають інтегративну природу, поєднуючи елементи моралі, права та політики, що обумовлює їх універсальне значення.

Права людини як цінність мають інтегративну природу, що передбачає їх взаємозв'язок із моральними нормами, принципами міжнародного права та політичними ідеями. Зокрема, моральний аспект прав людини зосереджується на універсальності та недискримінаційному характері їх застосування. Водночас правовий аспект вимагає визнання наявності у держави зобов'язань у сфері прав людини, зокрема, забезпечення механізмів їхнього захисту. Політичний вимір визначає їхню роль як інструменту демократизації та утвердження верховенства права.

Особливістю прав людини як фундаментальної цінності є їх здатність встановлювати межі втручання держави в автономію особи. Це проявляється через принципи пропорційності, заборони надмірного впливу та гарантування базових свобод навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Таким чином, права людини формують своєрідні «кордони» для діяльності державних органів, забезпечуючи баланс між інтересами суспільства та індивіда.

Права людини як фундаментальна правова цінність не лише визначають базові стандарти взаємовідносин між державою та особою, але й сприяють формуванню глобального правопорядку, що базується на ідеях гуманізму, солідарності та соціальної відповідальності.

2. Універсальність і культурна специфіка прав людини. Права людини є загальновизнаними у глобальному масштабі, однак їх реалізація варіюється

залежно від соціально-економічних, політичних та культурних особливостей окремих країн. Універсальність прав людини забезпечується міжнародними стандартами, водночас важливим є врахування культурної специфіки у їх реалізації для забезпечення ефективності правозахисту.

Універсальність прав людини є фундаментальним принципом міжнародного права, закріпленим у ключових документах, які й формують основні стандарти, що визнаються в глобальному масштабі та є обов'язковими для держав-учасниць. Принцип універсальності базується на ідеї рівності та гідності кожної людини незалежно від її походження, культури чи релігії.

Водночас реалізація прав людини часто наштовхується на культурні, соціально-економічні та політичні особливості окремих регіонів, що створює певну напруженість між універсальністю прав людини та необхідністю врахування культурної специфіки. Наприклад, у деяких країнах існують релігійно чи культурно зумовлені традиції, які можуть суперечити універсальним стандартам прав людини, наприклад, питання рівності статей чи свободи вираження поглядів.

Адаптація прав людини до культурної специфіки є важливою умовою для забезпечення їх ефективного впровадження. Поняття культурного релятивізму підкреслює необхідність врахування локальних традицій та контексту у правозахисній діяльності. Проте існує ризик зловживання культурною специфікою для виправдання порушень прав людини. Наприклад, обмеження свободи слова чи релігійної свободи іноді аргументуються потребою захисту національної культури, що суперечить міжнародним стандартам.

Однак, слід наголосити, що, на нашу думку, універсальність і культурна специфіка не є взаємовиключними категоріями. Їх можна поєднати через розвиток концепції загальнолюдських цінностей, які об'єднують спільні для всіх суспільств ідеї гідності, свободи та справедливості, водночас дозволяючи певну гнучкість у способах їх реалізації.

Таким чином, права людини є одночасно універсальними та такими, що враховують культурну специфіку. Ефективне забезпечення цих прав вимагає балансу між міжнародними стандартами та локальними особливостями, що дозволяє зберегти їхню легітимність і забезпечувати соціальну гармонію.

3. Права людини в системі загальноправових цінностей. Права людини в системі загальноправових цінностей займають ключову позицію,

виступаючи не лише основою законодавчого та правозастосовного процесу, але й своєрідним орієнтиром для оцінки легітимності влади та демократичності державного устрою. Вони утверджують ідеали гідності, свободи, рівності та справедливості, які є базисом правовладдя. Саме ці принципи визначають загальну спрямованість правової системи та забезпечують її відповідність фундаментальним демократичним стандартам.

У контексті законодавчої діяльності права людини функціонують як обмежувач для держави, запобігаючи прийняттю норм, що суперечать базовим принципам гідності та свободи. Так, наприклад, Конституція України (ст. 3) визначає людину, її гідність найвищою цінністю, що зобов'язує державу підпорядковувати їй свою діяльність [12]. Це положення відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції з прав людини.

У сфері виконавчої діяльності права людини спрямовують органи державної влади на захист індивіда та суспільства. Наприклад, принцип пропорційності у правовладді вимагає, щоб будь-яке втручання в права особи було необхідним і відповідало законній меті. Це правило, активно застосовуване в практиці Європейського суду з прав людини, формує механізми ефективного контролю за державним апаратом.

Судова діяльність є ключовою в забезпеченні прав людини, оскільки саме суди визначають, чи відповідають дії держави та інших суб'єктів основним стандартам прав людини. Конституційний суд, адміністративні суди та міжнародні правозахисні органи забезпечують захист правової системи від зловживань, а також надають доступ до правосуддя особам, чії права були порушені.

Таким чином, права людини є базовим елементом загальноправових цінностей, формуючи легітимність правової системи, сприяючи гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та забезпечуючи розвиток демократичного суспільства.

4. Змістовий розвиток концепції прав людини. У контексті глобалізаційних викликів спостерігається розширення традиційного переліку прав людини. До класичних (громадянських, політичних, соціальних, економічних) прав додаються нові - екологічні, цифрові, права на генетичну інформацію, що потребує перегляду підходів до їх закріплення та захисту в національних правових системах.

Концепція прав людини зазнає постійного змістового розвитку під впливом соціальних, технологічних і глобалізаційних змін, які висувують

нові виклики до традиційного розуміння та забезпечення прав. Класична тріада громадянських, політичних, соціальних та економічних прав, сформульована в другій половині ХХ століття, не в змозі охопити нові сфери суспільних відносин, що постали в умовах технологічного прогресу, глобалізації та кліматичних змін. У зв'язку з цим зростає потреба у розширенні та уточненні концептуальних меж прав людини.

Визнання нових прав потребує не лише міжнародного закріплення, а й інтеграції цих стандартів у національні правові системи. Наприклад, реалізація екологічних прав значною мірою залежить від внутрішньодержавної політики, оскільки екологічна криза має регіональні прояви. У випадку цифрових прав важливим є врахування специфіки законодавчого регулювання в країнах із різними рівнями технологічного розвитку.

Розширення змісту прав людини вимагає переосмислення механізмів їхнього захисту. Необхідно створювати спеціалізовані інституції та процедури, адаптовані до специфіки нових прав. Наприклад, у сфері захисту цифрових прав важливу роль відіграють незалежні органи з нагляду за дотриманням правил обробки даних тощо.

Відтак, змістовий розвиток концепції прав людини є відповіддю на виклики сучасного світу. Нові права відображають зміну соціальних реалій та спрямовані на забезпечення гідності, свободи та рівності в умовах глобальних трансформацій. Це вимагає від національних і міжнародних правових систем не лише визнання цих прав, а й розробки дієвих механізмів їхньої імплементації.

5. Механізми захисту прав людини як втілення їх цінності. Права людини, як цінність, отримують своє вираження через ефективні механізми захисту, які включають національні (конституційні, адміністративні, судові) та міжнародні механізми, такі як Європейський суд з прав людини, які забезпечують гарантії дотримання прав незалежно від політичного режиму чи економічного стану держави.

6. Права людини як основа демократичного суспільства. Реалізація прав людини визначає якість демократії та правовладдя. Визнання людини найвищою соціальною цінністю закріплюється в конституціях демократичних держав, а захист прав людини стає обов'язком держави та міжнародного співтовариства. У цьому аспекті вкажемо і на ст. 3 Конституції України [12].

7. Еволюція прав людини в умовах сучасних викликів. Новітні виклики, такі як цифровізація, кліматичні зміни, пандемії та збройні конфлікти,

створюють нові загрози для прав людини, водночас відкриваючи перспективи для вдосконалення правового регулювання. Важливим є адаптація концепції прав людини до сучасних реалій без втрати їх універсальності та ціннісної сутності. У цьому контексті відзначимо, що важливим може бути досвід Української держави, яка в умовах триваючого воєнного стану намагається виконувати зобов'язання щодо забезпечення прав людини.

Висновки. Таким чином, аналіз прав людини як цінності у загальноправовому аспекті є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення їхньої сталості та адаптивності до змін у глобальному правовому й соціальному середовищі. Права людини як загальноправова цінність є багатовимірним явищем, яке потребує комплексного аналізу, що враховує як універсальні аспекти, так і специфіку їх реалізації в конкретних правових системах.

Права людини є фундаментальною правовою цінністю, яка визначає межі впливу держави на особу та закладає основи демократичного устрою. Їх універсальність і значення в системі загальноправових цінностей сприяють формуванню глобального правопорядку, побудованого на засадах гідності, свободи, рівності та справедливості. Водночас реалізація прав людини потребує врахування культурної специфіки, що дозволяє адаптувати міжнародні стандарти до локальних контекстів без втрати їхньої суті.

Розвиток концепції прав людини в умовах сучасних викликів вимагає перегляду механізмів їх забезпечення й захисту. Ці виклики обумовлюють необхідність постійного вдосконалення національних і міжнародних інституцій для забезпечення ефективної реалізації прав. Український досвід у цьому контексті демонструє можливість дотримання прав людини навіть за умов надзвичайних ситуацій, що підкреслює їх значення як інтегративної цінності, здатної об'єднувати моральні, правові та політичні аспекти суспільного життя.

Література

1. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
2. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. 560 p.
3. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press, 2001. 240 p.
4. Raz. J. The Concept of a Legal System. Oxford: the Clarendon Press. 1970. 208 p.
5. Schneider S. Artificial You: AI and the Future of Your Mind. Princeton University Press, 2019. 192 p.
6. Кузнiченко С. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Пiвденноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С. 32-36.
7. Иванків І. Б. Право людства на мир як умова дотримання прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 27-31.
8. Иванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 54-57.
9. Ivankiv I. B. Reasons for Emergence and Development of the International Judicial Bodies. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 119-123.
10. Кучук А.М. Імплементация західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12-15.
11. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21-23.
12. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Корнієнко М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ